

**Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет
ім. Олеся Гончара**

Н.К. Міхно

**ПОСІБНИК ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ»**

**Дніпропетровськ
2015**

УДК 303.444
М 69

Рекомендовано до друку методичною комісією вченої ради факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара протокол № 13 від 23 червня 2015 р.

М 69 Міхно, Н.К. Посібник до вивчення курсу «Соціальне прогнозування» [Текст] / Н.К. Міхно. – Д. – 2015. – 26 с.

Посібник до вивчення курсу «Соціальне прогнозування» містить огляд основних питань історії, теорії та практики соціального прогнозування, оволодіння якими є необхідним при підготовці соціологів, політологів, фахівців у сфері соціального управління та соціальної роботи.

ВСТУП

Визначальною рисою сучасного суспільства є його «орієнтація на майбутнє» в усіх вимірах: уряди прагнуть передбачати результати своєї внутрішньої і зовнішньої політики, підприємства прогнозують темпи свого економічного зростання, політики хочуть знати заздалегідь результати виборів, індивіди замислюються над перспективами своєї кар'єри. Потреба в передбаченні зростає й у зв'язку з розвитком нових інформаційних технологій, вплив яких відчутний у всіх сферах суспільного життя. За влучним виразом одного з сучасних футурологів, сучасне суспільство вимагає людей, у яких «майбутнє в крові». Тому уміння прогнозувати є однією з найбільш цінних якостей молодого фахівця.

Соціальне прогнозування відноситься до соціології, виступаючи областю соціологічних досліджень (перспективи соціальних явищ і процесів), і покриває всі тематичне поле соціологічної науки. Разом з тим воно є частиною міждисциплінарного комплексу досліджень майбутнього. Зміст соціальних прогнозів реально зводиться до оцінок очікуваних і бажаних змін у соціальній організації праці, влади, армії, сім'ї, освіти і науки, культури та ін. Ці прогнози спрямовані не просто на передбачення майбутнього, вони виявляють назріваючі проблеми і можливі шляхи їх вирішення.

Головна мета навчальної дисципліни – познайомити студентів з основами соціального прогнозування як особливого напрямку соціологічних досліджень.

Вивчення представленого в посібнику матеріалу направлено на формування у студентів загальнокультурних і професійних компетенцій.

Серед загальнокультурних:

- здатність до сприйняття, узагальненню, аналізу інформації, постановці мети та вибору шляхів її досягнення;
- усвідомлення соціальної значущості своєї майбутньої професії, володіння високою мотивацією до виконання професійної діяльності;
- здатність використовувати основні положення і методи гуманітарних і соціально-економічних наук при вирішенні професійних завдань;
- здатність аналізувати соціально-значущі проблеми та процеси;
- здатність використовувати основні закони природничо-наукових дисциплін у професійній діяльності, застосовувати методи математичного аналізу і моделювання, теоретичного та експериментального дослідження;
- володіння основними методами, способами і засобами одержання, зберігання, переробки інформації;
- здатність працювати з інформацією в глобальних комп'ютерних мережах.

Серед професійних компетенцій у науково-дослідній діяльності:

- здатність застосовувати у професійній діяльності базові та професійно-профільовані знання та навички з основ соціологічної теорії і методів соціологічного дослідження;

- здатність самостійно формулювати цілі, ставити конкретні завдання наукових досліджень у різних галузях соціології і вирішувати їх за допомогою сучасних дослідницьких методів з використанням новітнього вітчизняного та зарубіжного досвіду та із застосуванням сучасної апаратури, обладнання, інформаційних технологій;

В прикладній діяльності:

- вміння використовувати соціологічні методи дослідження для вивчення актуальних соціальних проблем, ідентифікації потреб та інтересів соціальних груп;

- здатність брати участь у розробці заснованих на професійних соціологічних знаннях пропозицій та рекомендацій щодо вирішення соціальних проблем, в розробці механізмів узгодження інтересів соціальних груп і спільнот.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ»

Змістовний модуль 1: Загальнотеоретичні засади соціального прогнозування

Тема 1. Демаркація наукового і ненаукового передбачення

Сутність передбачення. Особливості виникнення передбачення як однієї із функцій людської свідомості. Концепція випереджального відображення дійсності. Джерела інформації про майбутнє: оцінка перспектив розвитку майбутнього стану прогнозованого явища на основі існуючого досвіду, аналогій з уже відомими схожими явищами і процесами; екстраполяція на майбутнє певних тенденцій, закономірності яких у минулому і сучасному добре відомі; моделювання передбачуваного стану певного явища чи процесу відповідно до очікуваних або бажаних змін, характер і перспективи розвитку яких достатньо відомі.

Презентизм первісного мислення як здатність представляти минуле і майбутнє подібними справжньому. Еволюція первісної міфології і розвиток уявлень про майбутнє. Футурофобія як рецидив презентизму первісного мислення. Релігійно-філософські ідеї древніх про природу і форми майбутнього, їх вплив на розвиток утопізму і ідеалістичної філософії.

Виникнення утопізму, його сутність. Види утопій. Класифікація соціальних утопій. Основні етапи утопізму. Роль утопічних концепцій в історії наукового передбачення. Зародження уявлень про закономірності історичного процесу. Головні філософсько-історичні концепції майбутнього: регресивна, прогресивна і циклічна еволюції.

Особливості марксистської концепції майбутнього. Анархізм, його витоки, концепція майбутнього. Утопічний соціалізм. Криза утопізму. Наукова фантастика. Поява нового жанру наукової публіцистики - «розмірковування про майбутнє» вчених, письменників.

Питання до семінарських занять

1. Міфологія як первісна система уявлень про майбутнє.
2. Релігійно-філософські ідеї про природу і форми майбутнього.
3. Передумови виникнення та сутність утопізму.
4. Наукова фантастика як форма презентації майбутнього.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Ино Б. Немыслимые варианты будущего / Б. Ино // Информационный портал Future. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.futura.ru/index.php3?idart=84>.
2. Косолапов В. XXI век в зеркале футурологии / В. Косолапов. - М.: Мысль, 2000. – 238 с.

3. Лепський М. Діалектика минулого та майбутнього у перспективі дослідження соціального часу / М. Лепський // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя, 2009. — Вип. 23. — С. 45-50.
4. Лепський М. Гармонізація «буття», «володіння» та «уявлення» як виклик у методології прогнозування / М. Лепський // Вдосконалення методології соціального пізнання, змісту та методики викладання філософських дисциплін на гуманітарних факультетах ВНЗ» Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21-22 квітня 2011 р. — Київ- Запоріжжя, 2011. — С.21-22.

Тема 2. Еволюція соціопрогностичних досліджень

Особливості перших уявлень про майбутнє в історії суспільства. Створення різного роду концепцій розвитку суспільства та спроб прогнозувати (Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс). Теорія утопічного соціалізму (Т. Мор, Т. Кампанелла, А. Сен-Сімон). Період систематизації наукових теорій різних соціологічних шкіл і напрямів середини ХІХ-ХХ ст. Основні напрямки досліджень майбутнього. Наукова публіцистика (Тард, Менделєєв, Уеллс), наукова фантастика (Кларк, Оруелл, Єфремов), наукове передбачення. Передумови наукового передбачення. Фактори, що актуалізували інтерес до прогнозування в 60-ті роки ХХ століття. Зв'язок уявлень про майбутнє з концепцією НТР і теорією постіндустріального суспільства.

Дослідження майбутнього «Ренд Корпорейшен». «Технологічне» прогнозування та його сутність. Теорія та методологія соціального прогнозування: Б. Жувенель, Ф. Поллак, О. Флехтгейм, Е. Янч та ін. «Бум прогнозів» на Заході в 1960-70-ті роки. Оптимістичні та песимістичні прогнози соціального майбутнього на Заході.

Сучасна футурологія як загальна наука про майбутнє. Футурологія і прогнозування. Концепція «постіндустріального суспільства» в роботах Д. Белла, У. Росту. «Кінець історії» Ф. Фукуями, «Майбутнє капіталізму» А. Туроу.

Антифутурологічні концепції. «Футурошок» О. Тоффлера. «Мегатренди» Дж. Нейсбіта. Причини появи і основні ідеї «Технологічної хвилі». Прогнозні моделі в працях представників Римського клубу. Тенденції розвитку глобального прогнозування. Концепція «Розколотої цивілізації». Альтернативістські концепції «сталого розвитку» як спосіб вирішення глобальних проблем сучасності. Формула альтернативних цивілізацій.

Проблеми та перспективи сучасного соціального прогнозування. Сутність кризи класичної прогностичної парадигми епохи модерну. Новий тип прогностичної свідомості.

Питання до семінарських занять

1. Спроби побудови картини майбутнього в історії соціологічної думки.
2. Розвиток уявлень про майбутнє в міжвоєнний період.

3. Розвиток уявлень про майбутнє в післявоєнний період
4. Концепція «постіндустріального» суспільства.
5. «Римський клуб» та його роль у розвитку соціального прогнозування.
3. Особливості розвитку соціального прогнозування в Україні.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Бестужев-Лада И. Социальное прогнозирование: курс лекций / И. Бестужев-Лада, Г. Наместникова. – М. : Педагогическое общество России; 2002. – 157 с.
2. Курбатов В. Социальное проектирование: учебное пособие / В. Курбатов, О. Курбатова – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 234 с.
3. Глущенко В. Прогнозирование / В. В. Глущенко – М : Вузовская книга, 2000. – 205 с.
4. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н. Кондратьев. – М.: Экономика, 2002. – 237с.
5. Косолапов В. Методология социального прогнозирования / В. Косолапов. – К. : Вища школа, 1989. – 148 с.
6. Медоуз Д. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложность положения человечества: Пер с англ. / Даниэлла Х. Медоуз, Деннис Л.Медоуз, Йорген Рэндерс, Вильям В.Бернс. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 205с.
7. Новые предостережения «Римского клуба» // Диалог. – 1992. – №6-7. – С.48-71.
8. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания / Э. Ноэль-Нойман / Пер. с нем. / Общ. ред. и предисл. Мансурова Н.С. – М.: Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с.
9. Тоффлер Э. Футурошок / Э. Тоффлер. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.
10. Тоффлер Э. Третья хвиля / Э. Тоффлер / 3 англ. пер. А. Євса. – К.: Всесвіт, 2000. – 480 с.
11. Тоффлер Э. Проблемы власти на пороге 21 века / Э. Тоффлер // Свободная мысль. – 1992. – 95с.
12. Тоффлер Э. Прогнозы и предпосылки / Э. Тоффлер// Социс. – 1987. – №5. – С. 34-39.

Тема 3. Соціальне прогнозування як галузь соціологічного знання

Поняття «передбачення», його співвідношення з поняттями «передчуття», «пророцтво», «пророкування», «припис». Гносеологія і логіка передбачення. Наукове і ненаукове передбачення. Поняття прогнозу як форми конкретизації передбачення. Прогнозування як процес вироблення прогнозів - наукове дослідження перспектив розвитку або можливого (вірогідного або бажаного) стану досліджуваного об'єкта.

Сутність соціального прогнозування в широкому і вузькому розумінні. Перспективи розвитку соціальних процесів і соціальних відносин як об'єкт і предмет соціального прогнозування. Прогностика як наука про закони і методи

прогнозування. Соціальне прогнозування як один з напрямків конкретних соціальних досліджень.

Специфіка прогнозування розвитку соціальних об'єктів. «Ефект Едіпа» в соціальному прогнозуванні. Принципові кордону соціального прогнозування.

Класифікація основних напрямків соціального прогнозування. Поняття цільового групування прогнозів. Профіль і фон прогнозу. Система класифікації прогнозів.

Основні критерії та принципи типологізації прогнозів. Типи прогнозів по часу попередження: оперативні (поточні), коротко термінові, середньострокові, довгострокові. Типологія прогнозів по складності об'єкта прогнозування: прості, складні. Масштабність прогнозів: сублокальні, локальні, субглобальні, глобальні, суперглобальні. Типи прогнозів за організаційно цільовим критерієм: пошукові та нормативні.

Види прогнозів другого порядку: планові, програмні, пропроектні, організаційні, цільові та ін. Проблема використання різних типів і видів прогнозів практиці прогнозування.

Питання до семінарських занять

1. Поняття, структура та функції соціальної прогностики.
2. Співвідношення пророцтва та припису в соціальному прогнозуванні.
3. Поняття та класифікація прогнозів у соціальному прогнозуванні.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Бестужев-Лада И. Поисковое социальное прогнозирование: перспективные проблемы общества. Опыт систематизации / И. Бестужев-Лада. — М.: Наука, 1984. — 271 с.
2. Бестужев-Лада И. Социальное прогнозирование: курс лекций / И. Бестужев-Лада, Г. Наместникова. — М. : Педагогическое общество России; 2002. — 157 с.
3. Згуровський М. Системна методологія передбачення / М. Згуровський. — К.: Політехніка, 2001. — 50 с.
4. Косолапов В. Методология социального прогнозирования / В. Косолапов. — К. : Вища школа, 1989. — 148 с.
5. Курбатов В. Социальное проектирование: учебное пособие / В. Курбатов, О. Курбатова — Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. — 234 с.
6. Лепський М. Предметне поле соціального прогнозування / М. Лепський // «Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи». II Конгрес Соціологічної асоціації України. Харків, 17-19 жовтня 2013р. — Х.: ХНУ, 2013.— С.274-275.
7. Матвієнко В. Прогностика / В. Матвієнко. — К.: Українські пропілеї, 2000. — 484 с.
8. Штомка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. — М.: Аспект-Пресс, 1996. — 432с.

9. Яковец Ю. Предвидение будущего: парадигма цикличности / Ю. Яковец. — М.: АП Ц, 1992. — 178с.

Змістовний модуль 2: Методологічний аналіз та оцінка способів підготовки соціальних прогнозів

Тема 1. Загальна методологія соціального прогнозування

Зміст і характеристика етапів прогновної ретроспекції (аналізу), прогнозного діагнозу і проспекції (прогнозування) проблемних ситуацій. Підходи до вибору системи показників і оцінки їх динаміки. Особливості та потенційні можливості проблемного аналізу в соціальному прогнозуванні та управлінні.

Прогностичні ефекти: поняття, умови виникнення. «Прямі» та «зворотні» прогностичні ефекти: «ефект самореалізації прогнозу», «ефект самоликвідації прогнозу», «ефект само трансформації прогнозу», «ефект прогностичної моди», «ефект прогностичної паніки». Методологічні принципи класичного соціального прогнозування: принцип системності, варіативності, безперервності, рентабельності, обґрунтованості прогнозу. Принцип невизначеності майбутнього як методологічний принцип пост класичного соціального прогнозування.

Пошуковий прогноз: трендовий і проблемний аналіз в соціальному прогнозі. Визначення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому на основі тенденцій його розвитку в минулому і сьогоденні. Визначення меж верхньої та нижньої екстрем.

Зв'язок пошукового прогнозування з прийняттям управлінських рішень. Побудова «дерева соціальних проблем», які підлягають вирішенню засобами соціального управління - результат пошукового прогнозування. Структура, характер і особливості «дерева проблем» у застосуванні до предмету дослідження. Інтерпретація проблем: поняття нормальної, проблемної, катастрофічної і революційної ситуацій.

Нормативний прогноз: встановлення шляхів і термінів досягнення бажаного стану об'єкта прогнозування в майбутньому. Зв'язок нормативного прогнозування з ціледосягненням. Вибір мети як основна проблема нормативного прогнозування і «дерево цілей» як його головний елемент. Оптимізація соціального процесу з урахуванням даних прогнозного фону за задалегідь заданими критеріями. Обмеження і недоліки нормативного підходу. Співвідношення пошукового та нормативного прогнозування.

Питання до семінарських занять

1. Методологічні принципи соціального прогнозування.
2. Зміст і співвідношення понять «перед прогнозна орієнтація», «прогнозний фон», «прогнозна ретроспекція», «прогнозний діагноз», «прогнозна перспекція», «верифікація прогнозу».

3. Пошукова та нормативна стратегії в соціальному прогнозуванні.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Бауэр А. Философия и прогностика. Мировоззренческие и методологические проблемы общественного прогнозирования / А. Бауэр, В. Эхгорн, Г. Кребер. — М., 1971. — 251с.
2. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Бевзенко. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2002. — 347 с.
3. Згуровський М. Системна методологія передбачення / М. Згуровський. — К.: Політехніка, 2001. — 50 с.
4. Лепський М. Существенные сдвиги модернизации как детерминанты определения направления прогнозирования / М. Лепський //Соціальне прогнозування та проектування майбутнього України. Матеріали III Міжнародної наукової конференції 29 березня 2013 року. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – С.6-11.
5. Матвієнко В. Прогностика / В. Матвієнко. — К.: Українські пропілеї, 2000. — 484 с.

Тема 2. Підходи до класифікації методів соціального прогнозування

Базові класифікаційні ознаки інструментарію прогностики (ступінь формалізації методу, загальний принцип дії, спосіб отримання та обробки прогнозної інформації, напрямок і призначення прогнозування, процедура отримання параметрів прогнозної моделі).

Фактори, що визначають адекватний вибір методів прогнозування. Зв'язок між типовими уявленнями про об'єкт прогнозування і методами прогнозування. Формалізовані методи соціального прогнозування. Методи екстраполяції. Поняття «тренда». Визначення верхньої та нижньої екстрем. Прогнозування за аналогією. Якісна та кількісна аналогії. Використання методів теорії розпізнавання образів для встановлення аналогії. Параметричне (математичне прогнозування).

Неформальні (інтуїтивні) методи соціального прогнозування. Методи експертних оцінок. Експертне опитування. Методи відбору членів експертної групи. Метод Дельфі. «Конференція ідей». Аналітичні записки. Методи прогнозних сценаріїв. Особливості написання прогнозного сценарію. Аналіз сценарію. Комплексні методи соціального прогнозування. Метод прогнозного графа.

Поняття «модель» та її варіативність. Модель об'єкта соціального прогнозування. Завдання і цілі соціального моделювання. Соціальне прогнозування та соціальне моделювання. Процес прогностичного моделювання. Критерії оцінки моделей: прогресивного, новизна відображення, рівень розробленості, рівень творчого вирішення, рівень використання моделі. Поняття «мова моделювання». Типологія соціальних моделей та їх взаємозв'язок.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Лепський М. Темпоральність як основна генералізація типології прогнозів / М. Лепський // Сучас. укр. політика. Політики і політологи про неї. - 2011. - Вип. 22. - С. 63-73.
2. Лепський М. Методологічні орієнтації методів прогнозування у практиці суб'єктів управління / М. Лепський // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя, 2011. — Вип. 27. — С.71-77.
3. Матвієнко В. Прогностика / В. Матвієнко. — К.: Українські пропілеї, 2000. — 484 с.

Тема 3. Верифікація соціальних прогнозів

Поняття «верифікація». Різні види верифікації прогнозів: абсолютна і відносна, пряма і непряма, інверсна, консеквентна, верифікація опонентом, верифікація повторним опитуванням, верифікація урахуванням помилок, верифікація компетентним експертом та ін.

Верифікація прогнозу є визначення ступеня його достовірності, точності та обґрунтованості. Абсолютна верифікація прогнозу, тобто встановлення ступеня його відповідності дійсному стану об'єкта в прогнозованому майбутньому. Бажана відносна (попередня) верифікація - визначення ступеня відповідності прогнозу вимогам сучасної науки, його достовірності - вірогідності здійснення, передбаченого для заданого довірчого інтервалу точності, обґрунтованості (у сенсі відповідності теорії та практики).

Основні методи верифікації прогнозу: прямий метод - будується альтернативна модель, а потім аналізується, наскільки її результати відрізняються від первісної; непрямий метод - проводиться порівняння з прогнозами, отриманими на основі альтернативних джерел інформації; інверсний метод-перевірка адекватності прогнозної моделі на основі ретроспекції; консеквентні метод - аналітичний чи логічний висновок прогнозу з раніше отриманих прогнозів; метод повторного опитування - повторна експертиза з урахуванням додаткової інформації; метод опонування - спростування критичних зауважень експертів, які опонують прогнозом; метод обліку помилок - виявлення та облік джерел помилок прогнозування; метод альтернативної експертизи - порівняння з думкою найбільш компетентних експертів.

Етапи верифікації прогнозів: методичне забезпечення експертного прогнозування (розробка анкети-опитувальника; формування банку даних про перспективи розвитку об'єкта; банку даних про експертів); аналіз впливу факторів (умов), що визначають розвиток об'єкта прогнозування, формування експертних комісій; визначення найбільш ймовірних варіантів розвитку зовнішніх умов; розробка альтернативних варіантів розвитку зовнішніх умов; розробка альтернативних варіантів прогнозованих ключових подій (соціальних наслідків); порівняльна оцінка альтернативних варіантів прогнозу; визначення найбільш переважного альтернативного варіанту прогнозу; розрахунок

необхідного ресурсного забезпечення; створення системи уточнення прогнозної інформації; коригування первісного прогнозу.

Питання до семінарських занять

1. Види верифікації прогнозів.
2. Методи та етапи верифікації.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Бестужев-Лада И. Социальное прогнозирование: Курс лекций И. Бестужев-Лада. - М., 2002. - 386 с.
2. Ключев А. Основы социального прогнозирования / А. Ключев. - СПб.: СЗАГС, 2002. - 239 с.
3. Лепський М. Розділ IX. Соціальні діагностика, прогнозування та проектування. Параграф 1. Сутність соціальної діагностики., Параграф 2. Методологічні принципи соціального прогнозування / Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В. // Соціальна філософія. Монографія. — Запоріжжя: Просвіта, 2011. — 376с. — С.211-278.
4. Петров В. Система узагальнених моделей / В. Петров. - Тель-Авів, 2008. – 266с.
5. Ядов В. Социологическое исследование: Методология, программа, методы. - М., 1995. – 420с.

Змістовний модуль 3:

Спеціальні напрямки соціального прогнозування

Тема 1. Соціальне моделювання як головний засіб соціального прогнозування

Трактування понять «теорія», «модель» і «система» в методології науки. Характеристика цілей, що орієнтують їх у частині передбачення (прогнозування). Моделювання як елемент програми теоретико-прикладного дослідження об'єкта прогнозування. Зміст основних етапів технології побудови моделі. Види моделей у соціальній прогностиці - оптимізаційні, статичні (з урахуванням фактору часу) і динамічні, факторні, структурні та комбіновані.

Підстави для класифікації моделей. Взаємозв'язок когнітивної (ментальної), змістовної (концептуальної) і формальної моделей соціального об'єкта. Специфіка використання причинно-наслідкових змістовних моделей для пояснення поведінки об'єкта прогнозування, опису динаміки досліджуваних явищ і процесів.

Візуалізація інформації та якісні методи моделювання соціальних систем, підходи до вивчення їхньої поведінки засобами комп'ютерних технологій. Конструювання причинно-наслідкових моделей у вигляді мереж.

Додатки теорій різницевих і диференціальних рівнянь до іконологічні моделюванню соціокультурних процесів. Підходи до побудови комп'ютерних моделей динаміки соціальних систем (підсистем), облік в них «ефекту

запізнювання» і випадкових факторів. Системна динаміка як інструментарій аналізу соціальних об'єктів і прогнозу перспектив їх розвитку.

Питання до семінарських занять

1. Поняття та класифікація моделей у соціальному прогнозуванні.
2. Метод аналізу ієрархічних процесів (Т.Сааті).
3. Метод аналізу системної динаміки (Дж.Форрестер, Б. Річмонд).

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Бевзенко. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2002. — 347 с.
2. Батароев К. Аналогии и модели в познании / К. Батароев. — Новосибирск: Наука, 1981. — 320с.
3. Бестужев-Лада И. Поисковое социальное прогнозирование: перспективные проблемы общества. Опыт систематизации / И. Бестужев-Лада. — М.: Наука, 1984. — 271 с.
4. Бестужев-Лада И. Социальное прогнозирование: курс лекций / И. Бестужев-Лада, Г. Наместникова. — М.: Педагогическое общество России; 2002. — 157 с.
5. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание / М. Вартофский / Пер. с англ.; Общ. ред. и предисл. И. Новика и В. Садовского. — М.: Прогресс, 1988. — 507 с.
6. Згуровський М. Системна методологія передбачення / М. Згуровський. — К.: Політехніка, 2001. — 50 с.
7. Зотов А. О прогнозах социального развития (опыт методологического анализа) / А. Зотов // Социс. — 1992. — №10. — С. 27-33.
8. Курбатов В. Социальное проектирование: учебное пособие / В. Курбатов, О. Курбатова — Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. — 234 с.
9. Матвієнко В. Прогностика / В. Матвієнко. — К.: Українські пропілеї, 2000. — 484 с.
10. Татарова Г. Математическое моделирование социальных процессов (о работе семинара) / Г. Татарова, Ю. Толстова // Социс. — 1989. — №1. — С.124-125.
11. Ядов В. Социологическое исследование: Методология, программа, метод / В. Ядов. — М.: Высшее образование, 1995. — 420с.

Тема 2. Екстраполяційне та факторне (аналітичне) моделювання як методи соціального прогнозування

Поняття трендової (екстраполяційної), факторної (аналітичної) та евристичної прогностичної моделі. Сутність екстраполяційного моделювання. Екстраполяція як прогностичний метод, що ґрунтується на методах математичного аналізу. Поняття тренду. Типи тенденцій: лінійна, показова

(експонентна), S-діаграма, циклічна (регулярна, зростаюча, затухаюча), переривчаста. Інтерполяція як різновид екстраполяції. Правила ретросказання: «закон розвитку досліджуваного явища»: чим ближчим до дійсності виявляється постульований закон, тим точнішим буде результат ретросказання; вибір довжини міжчасового переходу; глибина ретросказання; вибір довжини міжчасового переходу; глибина ретросказання повинна знаходитися в межах дії певного закону розвитку досліджуваного явища; перевірка достовірності результатів ретросказання здійснюється у трьох напрямках; оцінка достовірності вихідних даних, оцінка особливості роботи обраного методу ретросказання, оцінка достовірності результату прогнозування.

Головні етапи екстраполяційного моделювання. Поняття динамічного ряду. Довжина динамічного ряду в екстраполяційному прогнозуванні. Класифікація методів екстраполяції. Методи якісного екстраполяційного прогнозування: метод добудови ізольованого еволюційного ряду; метод історичної аналогії; метод добудованої аналогії; метод провідної еволюційної форми; метод багатокomпонентної добудови. Методи кількісного екстраполяційного прогнозування: метод ізольованої екстраполяції, метод часового лага, метод опорного показника, метод багатокomпонентної екстраполяції. Застосування можливостей комп'ютерних програм для екстраполяційного прогнозування.

Завдання до семінарського заняття

В межах семінарського заняття пропонується провести ділову гру:

Сценарій: група розбивається на підгрупи, які на конкретному емпіричному матеріалі застосовують різні трендові моделі: лінійну, показову (експонентну), S-діаграму, циклічну (регулярну, зростаючу, затухаючу), переривчасту. Старший підгрупи доповідає результати роботи, які потім обговорюються в групі.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Бевзенко Л. Соціальна самоорганізація. Синергетичес-кая парадигма: возможности соціальних інтерпретацій / Л. Бевзенко. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. — 347 с.
2. Гидденс Э. Конструирование общества: Очерк теории структурирования / Э. Гидденс // Западная теоретическая социология 60–80 гг. — М., 1989. — С. 34–42.
3. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: Пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. — М.: ООО “Изд-во АСТ”; ООО “Тризиткнига”; СПб.: Terra Fantastica, 2004. — 342с.
4. Згуровський М. Системна методологія передбачення / М. Згуровський. — К.: Політехніка, 2001. — 50 с.
5. Косолапов В. Методологія соціального прогнозування / В. Косолапов. — К. : Вища школа, 1989. — 148 с.

6. Лепський М. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів : навч. посіб. / В. Воловик, М. Лепський, Е. Гугнін, Н. Абаніна, І. Кудінов; ред.: М. А. Лепський; ДВНЗ "Запорізь. нац. ун-т" МОНМС України. - Запоріжжя : КСК-Альянс, 2012. - 467 с.

7. Лепський М. Розділ IX. Соціальні діагностика, прогнозування та проектування. Параграф 1. Сутність соціальної діагностики., Параграф 2. Методологічні принципи соціального прогнозування / Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В. / Соціальна філософія. Монографія. — Запоріжжя: Просвіта, 2011. — 376с. — С.211-278.

8. Сафронова М. Общество будущего: горизонты предсказуемости / М. Сафронова. — М., 2005. — 187с.

9. Ядов В. Социологическое исследование: Методология, программа, метод / В. Ядов —М.: Высшее образование, 1995. — 420с.

10. Яковец Ю. Предвидение будущего: парадигма цикличности / Ю. Яковец. — М.: АП и Ц, 1992.

Тема 3. Сценаріотехніка соціального прогнозування

Сутність сценарного методу. Методологічні передумови сценарного методу. Місце аналогії в сценарному методі. Історична аналогія. Підходи до визначення поняття «сценарій». Принцип «відкритого майбутнього», принцип альтернативності майбутнього.

Завдання сценаріїв: визначення того, яким шляхом може бути реалізована та чи інша теоретична ситуація; з'ясування того, які варіанти є на кожному етапі для кожного учасника подій з тим, щоб повернути, полегшити або ж уникнути певного розвитку подій. Систематичний контекст у соціальній сценаріотехніці.

Прогнозний фон та фонові перемінні сценаріїв. Функції побудови сценарію: описова, пояснююча, передбачувальна. Способи застосування сценаріотехніки в соціальному прогнозуванні. Дедуктивний метод побудови сценарію. Індуктивний метод побудови сценарію. Внутрішні та зовнішні чинники еволюції ситуації.

Технологія пошукового сценарного моделювання соціальних об'єктів. Перед сценарний етап побудови сценаріїв. Вихідна гіпотеза. Визначення мети побудови сценарію. Напрями декомпозиції об'єкта дослідження. Матриця «стани-чинники». Визначення сценарних параметрів (керуючі, неконтрольовані). Побудова базового сценарію. Розробка матриць «стани-чинники» для елементів прийнятої декомпозиції досліджуваної ситуації.

Сценарний етап побудови сценаріїв. Висування альтернатив. Підсумковий документ сценарного етапу: мета і завдання дослідження; стислий структурований опис об'єкта, гіпотеза про механізм його функціонування і розвитку; детальний опис та інтерпретація розроблених сценаріїв і відповідних їм тенденцій розвитку з указівкою й обговоренням можливих у майбутньому проблемних ситуацій; рекомендації для прийняття рішень за підсумками дослідження.

Стратегічне моделювання як формалізована інтерпретація соціальних дій. Стратегічні сценарії. Стратегічні бесіди як метод сценарного моделювання. Методика сценарного моделювання. Стратегічність й ефективність сценарного моделювання.

Завдання до семінарського заняття

В межах семінарського заняття пропонується провести ділову гру:

Група розбивається на підгрупи, які на конкретному емпіричному матеріалі (надається викладачем) розробляють фрагменти матриці сценаріїв. Старший підгрупи доповідає результати роботи, які потім обговорюються в групі.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Лепський М. Прогнозний сценарій: предметне поле и смысловые составляющие / М. Лепський // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. — Запоріжжя, 2012. — Вип. 28. — С.47-53.
2. Лепський М. Прогнозний сценарій у стратегуванні політичних процесів / М. Лепський // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. — Запоріжжя, 2013. — Вип. 30. — С.56-62.
3. Переслегин С. Новые карты будущего, или Анти-Рэнд / С. Переслегин. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА, СПб.: Terra Fantastica, 2009. — 701с.

Тема 4. Експертні оцінки як метод соціального прогнозування

Особливості застосування методів експертного опитування в соціальному прогнозуванні. Об'єктивні та суб'єктивні методи відбору експертів: документальний метод, метод голосування, метод самооцінки, експериментальний метод. Методи організації роботи експертів: колективні та індивідуальні експертні опитування, групові експертні оцінки (очні, заочні), метод багатоступеневого опитування, метод дискусії. Особливості обробки результатів експертних опитувань у соціальному прогнозуванні.

«Брейнстормінг» як метод очної експертизи. Етапи «брейнстормінгу». Методи очної експертизи, засновані на технології брейнстормінгу: «зворотній штурм», «диверсійний аналіз». Синектика як метод очної експертизи. Роль експертів у синектиці політичного аналізу. Види суджень, що використовуються за аналогією: особистісна, пряма, символічна, фантастична.

Метод Дельфі як метод заочної експертизи. Роль спеціальної організаційної групи в експертному опитуванні за методом Дельфі. Цикл опитування за методом Дельфі. Критерії оцінок пропозицій експертів: ефективність, здійсненність, ступінь ставлення до вартості проблеми, ступінь довіри до пропозиції, переваги і недоліки методу Дельфі.

Метод ПАТТЕРН (Planning Assistance Through Technical Relevance Number) як метод заочної експертизи. Етапи методу ПАТТЕРН: написання сценарію, побудова «дерева цілей», вибір кращої стратегії.

Завдання до семінарського заняття

1. «Брейнстормінг» як метод очної експертизи.
2. Метод Дельфі як метод заочної експертизи.
3. Метод ПАТТЕРН як метод заочної експертизи.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Гидденс Э. Конструирование общества: Очерк теории структурирования / Э. Гидденс // Западная теоретическая социология 60–80 гг. — М., 1989. — С. 34–42.
2. Згуровський М. Системна методологія передбачення / М. Згуровський. — К.: Політехніка, 2001. — 50 с.
3. Косолапов В. Методологія соціального прогнозування / В. Косолапов. — К. : Вища школа, 1989. — 148 с.
4. Курбатов В. Соціальне проектування: учебное пособие / В. Курбатов, О. Курбатова – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. — 234 с.
5. Матвієнко В. Прогностика / В. Матвієнко. — К.: Українські пропілеї, 2000. — 484 с.

Тема 5. Галузеві напрямки соціального прогнозування

Поняття «інформаційні технології» в управлінні, їх структура та систематизація за видами інформаційних процесів. Системи прикладних інструментальних засобів забезпечення управлінської та проектно-творчої соціальної діяльності. Комп'ютерні технології обробки економічної та соціальної інформації на основі табличних процесорів і інтегрованих програмних пакетів.

Підходи до прогнозування рівня і якості життя населення, соціально-культурної сфери (освіти і науки, охорони здоров'я, культури і мистецтва, туризму і спорту), житлово-комунального господарства і побутового обслуговування, зайнятості населення. Показники та фактори зміни рівня життя. Роль балансу грошових доходів і витрат населення в соціальному прогнозуванні та управлінні. Роль нормативів у дослідженні перспектив соціальної сфери. Поняття «представницькі показники».

Питання до семінарських занять

1. Напрямки демографічного прогнозування.
2. Напрямки соціокультурного прогнозування.
3. Напрямки політичного прогнозування.

Список рекомендованої літератури до теми:

1. Абдуллин А. Основы глоба листики / А. Абдуллин. - Уфа: РИО БАГСУ, 2012. - 128 с.

2. Бауэр А. Философия и прогностика. Мировоззренческие и методологические проблемы общественного прогнозирования / А. Бауэр, В. Эхгорн, Г. Кребер. — М., 1971.
3. Батароев К. Аналогии и модели в познании / К. Батароев. — Новосибирск: Наука, 1981. — 320с.
4. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Бевзенко. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2002. — 347 с.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. — М.: «Academia», 1999. — 120 с.
6. Вартофский М. Модели. Репрезентация и научное понимание / М. Вартофский / Пер. с англ.; Общ. ред. и предисл. И. Новика и В. Садовского. — М.: Прогресс, 1988. — 507 с.
7. Гидденс Э. Конструирование общества: Очерк теории структурирования / Э. Гидденс // Западная теоретическая социология 60–80 гг. — М., 1989. — С. 34–42.
8. Глущенко В. Прогнозирование / В. Глущенко — М.: Вузовская книга, 2000. — 205 с.
9. Згуровський М. Системна методологія передбачення / М. Згуровський. — К.: Політехніка, 2001. — 50 с.
10. Лепський М. Поняття "проблема" як критерій оцінки соціальних перспектив України / М.Лепський // Людина і політика. - 2000. - № 6. - С. 2-7.
11. Панарин А. Глобальное политическое прогнозирование / А. Панарин. М., 2001.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Концепція випереджального відображення дійсності.
2. Релігійне передбачення, інтуїтивне передбачення, емпіричне передбачення.
3. Прогноз, гіпотеза, закон: співвідношення понять.
4. Невизначеність, ймовірність, прогноз: співвідношення понять.
5. Релігійні, утопічні та філософські концепції майбутнього.
6. Соціальне прогнозування наприкінці XIX – на початку XX сторіччя.
7. Головні етапи та особливості розвитку соціального прогнозування на Заході.
8. Головні етапи та особливості розвитку соціального прогнозування в Україні.
9. Проблеми сучасного соціального прогнозування.
10. Утопічні та антиутопічні концепції майбутнього.
11. Філософсько-історичні концепції майбутнього.
12. Науково-фантастичні твори та «міркування про майбутнє» у художній літературі.
13. Концепція науково-технічної революції (роботи Дж. Бернала, Н. Віннера, Р. Юнгка).
14. Концепція постіндустріального суспільства Д. Белла.
15. Концепція футурошока А. Тоффлера.
16. «Римський клуб»: історія виникнення та основні доповіді.
17. Глобальні проблеми людства.
18. Альтернативістика та концепція сталого розвитку.
19. Соціальне прогнозування у діяльності Міжнародної соціологічної асоціації.
20. Соціальне прогнозування в Україні.
21. Легенда про Едипа та «ефект Едипа» в соціальному прогнозуванні.
22. Принципи класичного та посткласичного соціального прогнозування.
23. Методи соціального прогнозування: поняття та класифікації.
24. Методики соціального прогнозування: поняття та класифікації.
25. Методика пошукового соціального прогнозування.
26. Методика нормативного соціального прогнозування.
27. Класичні змістовні моделі соціальних явищ та процесів.
28. Класичні формальні моделі соціальних явищ та процесів.
29. Евристичні (ігрові та імітаційні) прогностичні соціальні моделі.
30. Метод екстраполяції в дослідженнях П. Сорокіна.
31. Патентний, цитатно-індексний, публікаційний методи екстраполяції.
32. Методи якісної екстраполяції.
33. Ефекти футурофобії та презентизму в масовій свідомості.
34. Методи відбору експертів.
35. Методи організації роботи групи експертів (метод Дельфі, метод «мозкова атака» та ін.).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте поняття передбачення та прогнозування.
2. Визначте поняття «прогноз».
3. Співвіднесіть предметну сферу футурології та соціальної прогностики.
4. Назвіть основні відмінності між утопіями та антиутопіями.
5. Визначте роль філософських концепцій майбутнього у розвитку соціального прогнозування.
6. Визначте особливості розвитку соціального прогнозування в Україні.
7. Класифікуйте соціальні прогнози.
8. Перелічіть та охарактеризуйте форми конкретизації припису.
9. Назвіть основні відмінності між класичним та посткласичним соціальним прогнозуванням.
10. Розкрийте зміст і різновиди прогностичних ефектів.
11. Порівняйте методики пошукового та нормативного соціального прогнозування.
12. Визначте поняття «модель».
13. Класифікуйте моделі, які застосовуються в соціальному прогнозуванні.
14. Порівняйте екстраполяцію та інтерполяцію.
15. Дайте визначення динамічного ряду.
16. Перелічіть та охарактеризуйте трендові моделі, які використовуються в соціальному прогнозуванні.
17. Розкрийте сутність факторного моделювання.
18. Визначте сутність сценарного методу.
19. Покажіть у чому полягає відмінність дедуктивного та індуктивного методів побудови сценарію.
20. Визначте сутність методики сценарного моделювання.
21. Класифікуйте методи організації роботи експертів, які використовуються у соціальному прогнозуванні.
22. Розкрийте аналітичні можливості «брейнстормінгу» як метода очної експертизи в соціальному прогнозуванні.
23. Розкрийте аналітичні можливості методу Дельфі як метода заочної експертизи в соціальному прогнозуванні.
24. Розкрийте сутність методу ПАТТЕРН.
25. Класифікуйте демографічні прогнози.
26. Перелічіть головні проблеми соціокультурного прогнозування.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Альтернативістика - галузь дослідження майбутнього, що охоплює можливі шляхи переходу від існуючої до альтернативної світової цивілізації, здатної подолати глобальні проблеми сучасності на основі «чистої» енергії та сталого розвитку.

Верифікація компетентним експертом - верифікація прогнозу шляхом порівняння з думкою найбільш компетентного експерта.

Верифікація повторним опитуванням - верифікація прогнозу шляхом використання додаткового обґрунтування або зміни експертом його думки, що відрізняється від думки більшості.

Верифікація прогнозу - оцінка достовірності, точності, обґрунтованості прогнозів.

Верифікація урахуванням помилок - верифікація прогнозу шляхом виявлення та обліку джерел регулярних помилок прогнозу.

Глобалістика - галузь дослідження майбутнього, що охоплює всю сукупність загальносвітових проблем сучасності.

Далекостроковий прогноз - прогноз з періодом попередження понад 15 років (перспективи змін занадто приблизні і невизначені).

Дельфійський метод - метод колективної експертної оцінки, заснований на виявленні узгодженої оцінки експертної групи шляхом їх автономного опитування в кілька турів, що передбачає повідомлення експертам результатів попереднього туру з метою додаткового обґрунтування оцінки експертів в подальшому турі.

Динамічний ряд - тимчасова послідовність ретроспективних значень змінної об'єкта прогнозування.

Довгостроковий прогноз - прогноз з періодом попередження від 5 до 15 років (на перспективу серйозних якісних змін).

Завдання на прогноз - документ, що визначає цілі та завдання прогнозу і регламентує порядок його розробки; містить підставу для розробки прогнозу (постанова, наказ і т. д.), визначення об'єкта прогнозування, його основних характеристик, параметри прогнозу, параметрів прогнозу, організаційні заходи, дані про фінансування та матеріальне забезпечення, координаційний план та етапність розробки прогнозу.

Інверсна верифікація - верифікація прогнозу шляхом перевірки адекватності прогностичної моделі на ретроспективному періоді.

Інтуїтивний підхід до майбутнього - передбачення майбутнього за допомогою інтуїції, на підсвідомому рівні; інтуїція може бути заснована на життєвому досвіді або на досвіді глибокої аналітичної роботи в якійсь конкретній області знання.

Консеквентна / дублююча верифікація - верифікація прогнозу шляхом аналітичного або логічного виведення прогнозу з раніше отриманих прогнозів.

Коригування прогнозу - уточнення прогнозу на підставі результатів його верифікації і на підставі додаткових матеріалів і досліджень.

Непряма верифікація - верифікація прогнозу шляхом його зіставлення з прогнозами, отриманими з інших джерел інформації.

Короткостроковий прогноз - прогноз з періодом попередження від 1 місяця до 1 року (розраховується на перспективу кількісних змін).

Метод історичної аналогії - метод прогнозування, заснований на встановленні і використанні аналогії об'єкта прогнозування з однаковою за природою об'єктом, випереджаючим перший у своєму розвитку.

Метод колективної генерації ідей - метод колективної експертної оцінки, заснований на стимулюванні творчої діяльності експертів шляхом спільного обговорення конкретної проблеми.

Метод прогнозування - спосіб дослідження об'єкта прогнозування, спрямований на розробку прогнозів.

Метод експертних комісій - метод колективної експертної оцінки, що складається у спільній роботі об'єднаних в комісію експертів, що розробляють документ про перспективи розвитку об'єкта прогнозування.

Методика прогнозування - сукупність спеціальних правил і прийомів (одного або декількох методів) розробки конкретних прогнозів.

Нормативний прогноз - прогноз, змістом якого є визначення шляхів і термінів досягнення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому, прийнятих в якості мети.

Оперативний (поточний) - прогноз з періодом попередження до 1 місяця (не очікується ні якісних, ні кількісних змін).

Період підстави прогнозу - проміжок часу, на базі якого будується ретроспекція.

Пошуковий прогноз - прогноз, змістом якого є визначення можливих станів об'єкта прогнозування в майбутньому.

Передбачення - це погляд у майбутнє, що спирається на творче осмислення наявних фактів і подій та «домислювання» невідомих, але можливих подій і явищ.

Передбачення - 1. Опис можливих чи бажаних перспектив станів, рішень проблем майбутнього. 2. Достовірне, засноване на логічній послідовності судження про стан якого або процесу або явища в майбутньому.

Презентистський підхід до майбутнього - ототожнення минулого і майбутнього часу з теперішнім часом.

Принцип рентабельності прогнозування - принцип прогнозування, що вимагає перевищення економічного ефекту від використання прогнозу над витратами на його розробку.

Принцип системності прогнозування - принцип прогнозування, що вимагає взаємопов'язаності і співпідпорядкованості прогнозів об'єкта прогнозування і прогнозного фону та їх елементів.

Проблема соціальна - протиріччя, об'єктивно виникає в процесі функціонування і розвитку суспільства і складових його підсистем, що вимагає вирішення засобами соціального управління.

Провіденціалізм - розуміння історії як прояви зовнішніх по відношенню до неї божественних сил (провидіння).

Прогноз - багатоваріантна гіпотеза про можливі шляхи розвитку об'єкта, але разом з тим він являє собою найбільш обґрунтований і ймовірний вибір одного з можливих варіантів перебігу подій.

Прогноз інтервальний - прогноз, результат якого представлений у вигляді довірчого інтервалу характеристики об'єкту для заданої ймовірності його здійснення.

Прогнозування - спеціальні наукові дослідження конкретних процесів, явищ, подій, в результаті яких з одних, уже відомих, відомостей про минуле та сьогодення отримують уявлення про можливі стани прогнозованого об'єкта.

Прогнозна модель - модель об'єкта прогнозування, дослідження якої дозволяє одержати інформацію про можливі стани об'єкта в майбутньому і (або) шляхи і терміни їх здійснення.

Прогнозна проспекція - етап прогнозування, на якому за результатами діагнозу розробляються прогнози об'єкта прогнозування і прогнозного фону, виробляються верифікація та синтез прогнозів.

Прогнозна ретроспекція - етап прогнозування, на якому досліджується історія розвитку об'єкта прогнозування прогнозного фону з метою отримання їх систематизованого опису.

Прогнозна екстраполяція - метод прогнозування, заснований на перенесенні в майбутнє тенденцій, що спостерігаються в минулому і зафіксованих у сьогоденні.

Прогнозний варіант - один з прогнозів, складових основи групи можливих прогнозів.

Прогнозний горизонт - максимально можливий період попередження прогнозу заданої точності.

Прогнозний діагноз - етап прогнозування, на якому досліджується систематизований опис об'єкта прогнозування і прогнозного фону з метою виявлення тенденції їх розвитку та вибору (розробки) моделей і методів прогнозування.

Прогнозний фон - сукупність зовнішніх по відношенню до об'єкта прогнозування умов, істотних для вирішення задачі прогнозування.

Прогнозний експеримент - дослідження на прогнозних моделях шляхом варіювання характеристик об'єкта прогнозування, що входять в модель, з метою виявлення можливих припустимих і неприпустимих прогнозних варіантів і альтернатив розвитку об'єкта прогнозування.

Прогностика - наукова дисципліна про закономірності розробки прогнозів.

Прогностичний підхід до майбутнього - спеціальне і цілеспрямоване наукове дослідження конкретних перспектив розвитку будь якого явища, одна з форм наукового передбачення.

Програма - сукупність заходів, необхідних для вирішення науково технічних, соціальних, соціально економічних та інших проблем або яких то їх аспектів.

Проект - рішення щодо конкретного заходу, об'єкта і т.ін., необхідного для реалізації того чи іншого аспекту програми.

Пряма верифікація - верифікація прогнозу шляхом його розробки методом, відмінним від первісного використання.

Релігійний підхід до майбутнього - віра в те, що майбутнє визначається надприродними - божественними або містичними силами; особливістю цього підходу є те, що згідно з ним майбутнє можна не тільки прозирати (шляхом божественного одкровення, через пророків), але і впливати на нього (за допомогою молитви, ритуалів, магії, заклинань і т. д.).

Римський клуб - громадська організація, основними цілями діяльності якої є: 1) дати суспільству методичку для наукового дослідження «утруднень людства», пов'язаних з фізичною обмеженістю ресурсів Землі, бурхливим зростанням виробництва і споживання; 2) «підказати» суспільству заходів для того, щоб «розумно вести справи» і досягти «глобальної рівноваги».

Ряд динамічний - тимчасова послідовність ретроспективних і перспективних значень змінної об'єкта прогнозування.

Синтез прогнозів - реалізація мети прогнозу шляхом об'єднання конкретних прогнозів на основі принципів прогнозування.

Складова динамічного ряду випадкова - послідовність значень змінної, що відображає вплив на неї випадкових впливів і помилок вимірювання.

Складова динамічного ряду регулярна - плавномінна послідовність ретроспективних і перспективних значень змінної, що відображає основну тенденцію її розвитку.

Соціальна проблема - протиріччя між потребою якогось соціального суб'єкта в певному стані об'єкта його діяльності (вважається, що суб'єкт не має необхідні кошти, у тому числі і науково пізнавальними, для ліквідації, зняття цього протиріччя).

Соціальне прогнозування - прогностичний процес, метод наукового дослідження, що ставить своєю метою виявлення можливих варіантів розвитку аналізованих процесів.

Середньостроковий прогноз - прогноз з періодом попередження від 1 року до 5 років (розраховується на перспективу не тільки кількісних, а й виникають якісних змін).

Тренд - аналітичне або графічне представлення зміни змінної в часі, отримане в результаті виділення регулярної складової динамічного ряду.

Утопічний підхід до майбутнього - уможливлення уявлення людей про бажане майбутнє, відповідно до створеними ними самими «ідеальними моделями» майбутнього. Ці моделі зазвичай підносяться як істинно наукові, але насправді такими не є, так як базуються не на знанні об'єктивних законів, а на суб'єктивних уявленнях про ідеальне майбутнє.

Утопія - довільне уявлення про бажане майбутнє, не пов'язане з провіденціалізмом, але не засноване на науковому розумінні закономірностей розвитку суспільства і природи.

Фантастичний підхід до майбутнього - уявлення про майбутнє, виражене в художній, довільній формі (літературної, образотворчої, візуальної або віртуальної), починаючи від стародавніх міфів і казок і закінчуючи сучасною фантастикою.

Футурологія - дослідження перспектив майбутнього розвитку всього людського суспільства.

Характеристика об'єкта прогнозування - якісне або кількісне відображення якого або властивості об'єкта прогнозування.

Експерт - кваліфікований фахівець з конкретної проблеми, який притягається для винесення оцінки по поставленому завданню прогнозу.

Експертна група - колектив експертів, сформований за певними правилами для вирішення поставленого завдання прогнозу.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота є формою рубіжного контролю знань і навичок студентів з курсу «Основи соціального прогнозування». Вона передбачає самостійну роботу студентів з науковими джерелами з обраної теми і виклад отриманих результатів у письмовому вигляді на 8-10 с.

Обов'язковою вимогою до контрольної роботи є вказівка студентами використаних джерел та посилання на них у тексті. Як додаток до роботи можуть бути приведені ксерокопії та роздруківки найбільш важливих матеріалів. Оформлення роботи проводиться згідно стандартним вимогам (титольний лист, текст, література, додатки).

Основною метою виконання контрольної роботи є формування у студентів основних навичок програмування прогнозних досліджень. До їх числа відносяться:

- формулювання соціальної проблеми;
- визначення об'єкта і предмета прогнозування, цільової орієнтації прогнозу (пошуковий, нормативний);
- системний аналіз об'єкта прогнозування;
- побудова вихідної (базової) моделі і визначення в ній елементів, які будуть в період попередження прогнозу істотно змінюватися;
- проведення предпрогнозної орієнтації (робота з прогнозним фоном, що визначає динаміку зміни об'єкта, визначення джерел і типів необхідної для прогнозу інформації, визначення періодів підстави і попередження прогнозу).

На наступному рівні виконання контрольної роботи проводиться відпрацювання навичок власне прогнозного дослідження, освоєння студентами методичних прийомів прогнозування. Залежно від обраної цільової орієнтації і об'єкта прогнозування студенти повинні або провести екстраполяцію виявлених тенденцій, або написати варіанти сценарію розвитку об'єкта, підготувати опитувальник для експерта.

Навчальне видання

Надія Костянтинівна Міхно

**Посібник до вивчення курсу
«Соціальне прогнозування»**

Підписано до друку **?????15**. Формат 60 x 84 / 16. Папір друкарський. Друк плоский.

Ум. друк. арк. 1,4. Ум. фарбовідб. 1,4. Обл.-вид. арк. 1,7.

Тираж 50 пр. Зам №

РВВ ДНУ, просп. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010.

Друкарня «Ліра», пл. Десантників, 1, м. Дніпропетровськ, 49038.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
серія ДП № 14 від 13.07.2000 р.